

ΑΙ ΠΕΡΙΕΞΕΛΙΞΕΩΣ ΤΩΝ ΚΟΙΝΩΝΙΩΝ,
ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΗΣ ΚΑΛΛΙΕΡΓΕΙΑΣ (KULTUR)
ΙΔΕΑΙ ΤΟΥ ALFRED WEBER
ΚΑΙ Ο ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ

ΥΠΟ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΧΑΡΙΤΑΚΗ

Α.

Τὰ πολιτικά γεγονότα γενικῶς ἐπηρεάσαντα τὴν ὑλικὴν καὶ πνευματικὴν σύγχρονον ἐξέλιξιν, ἰδιαζόντως ἐτόνωσαν τὸ ἐνδιαφέρον διὰ τὰ κοινωνικά λεγόμενα φαινόμενα καὶ τὴν κοινωνιολογίαν, τοσοῦτο δὲ μᾶλλον καθόσον ἐν τῇ ἀδαφήμονι συνειδήσει βασιλεύει κατὰ κανόνα σύγχυσις μεταξὺ κοινωνιολογίας, κοινωνισμοῦ καὶ σοσιαλισμοῦ, αἱ δὲ ἐν τῇ πολιτικῇ ἐκδηλώσεις τῶν δύο τελευταίων ἀποβαίνουν πρὸς ὄφελος καὶ τῆς πρώτης. Παρ' ἡμῖν, σχεδὸν πάντες οἱ ἀσχοληθέντες περὶ τὰ κοινωνικά προβλήματα ἔστρεψαν τὴν προσοχὴν των πρὸς τὴν μορφήν ἐκείνην ἰδίως τοῦ κοινωνικοῦ προβλήματος, ἣτις εἶνε συνήθως γνωστὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα ἐργατικὸν πρόβλημα, παρημέλησαν δὲ ὅλως τὴν ἔρευναν τῶν ἄλλων κοινωνικῶν προβλημάτων (θρησκευτικόν, ἠθικόν, οἰκογενειακόν, καλλιτεχνικόν), ἂν καὶ ταῦτα ἐπίσης ἐπείγοντα καὶ σπουδαῖα ἀναμένον νὰ ἐρευνηθοῦν καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ χώρᾳ ἐν σχέσει καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐν αὐτῇ κρατουσῶν ἰδιαζουσῶν συνθηκῶν καὶ περιστάσεων. Ἡ ἀποκλειστικὴ αὕτη καὶ μονομερὴς περὶ τὰ ἐργατικά ζητήματα ἀσχολία ἔσχε πάλιν ὡς ἀποτέλεσμα ὅτι οἱ πλεῖστοι ἐκ τῶν κοινωνιολογούντων ἠσπάσθησαν, πολλὰκις ἄνευ τῆς δεούσης βαγάνου, τὰς ἀρχὰς τοῦ μαρξισμοῦ ὡς τῆς κοινωνιολογικῆς θεωρίας τῆς παρεχούσης τὴν μᾶλλον πρόσφορον ἐκ πρώτης ὄψεως διὰ τὸ ἐργατικὸν ζήτημα λύσιν, δὲν ἐφρόντισαν δὲ οὔτε κἄν νὰ ἐρευνήσουν κατὰ πόσον αἱ ἰδεολογικαὶ τοῦ μαρξισμοῦ βάσεις εἶναι σταθεραὶ ¹⁾ καὶ ἰδίως μήπως τυχὸν ἄλλα κοινωνιολογικά φι-

(1) Δὲν θέλω ποσῶς νὰ ἀνακινήσω τὸ ζήτημα κατὰ πόσον αἱ πολλαχῶς κυκλοφοροῦσαι θεωρίαι καὶ γνώμαι αἱ εἰς τὸν Μάρξ ἀποδιδόμεναι, ἀποτελοῦν πρόγματι μέρος τῆς ἰδεολογίας τούτου, ἢ μήπως ἀντιπροσωπεύουν νοθεῖαν τοῦ συστήματος τούτου, τὸ ὅποιον ἐν παρόδῳ εἰρησθῆναι οὐτετόσον ἄλλοθεν οὔτε τόσον ἐθνότητον εἶνε ὅσον οἱ αὐτοχειροτονούμενοι ὀπαδοὶ του φαίνονται νὰ πιστεύουσιν.

λοσοφήματα παρείχον ἀφ' ἑνὸς μὲν τὰς θεωρητικὰς ἰδεολογικὰς βάσεις, ἀφ' ἑτέρου δὲ διηυκόλυνον καὶ αὐτὰ τὴν εὐρεσιν λύσεως καὶ τοῦ ἐργατικοῦ ἀλλὰ καὶ τῶν κοινωνικῶν προβλημάτων. Ἡ ἔντασις τοῦ ὑπὸ τῶν σοσιαλιστικῶν κομμάτων πανταχοῦ διεξαγομένου ἀγῶνος, ἡ μαχητικότης τῶν ὁπαδῶν τοῦ Καρόλου Μάρξ, αἱ ἐν τῇ πολιτικῇ κινήσει ἐπιτυχία τῶν σοσιαλιστῶν, κατεγράφησαν εἰς τὸ ἐνεργητικὸν τῆς μαρξιστικῆς θεωρίας καὶ ἐθεωρήθησαν ὡς ἀδιάσειστα τῆς ἀπολύτου φιλοσοφικῆς τῆς ἀξίας ἐπιχειρήματα, ἐν ᾧ πῦσαι αὐταὶ αἱ κοινωνικαὶ ἐκδηλώσεις ἀποδεικνύουν μὲν τὴν ὑπάρχουσαν ἀνάγκην κοινωνικῶν μεταβολῶν καὶ ἄρισμένων βελτιώσεων καὶ τροποποιήσεων, οὐδόλως ὁμως δύνανται νὰ χρησιμεύουν ὡς λογικὰ πειστήρια τῆς ἀληθείας οἰασθήποτε κοινωνιολογικῆς θεωρίας. Δὲν εἶνε τοῦ παρόντος ἡ συζήτησις περὶ τῆς φιλοσοφικῆς ἀξίας τοῦ μαρξισμοῦ, ἀρκούμεθα μόνον νὰ ὑποδείξωμεν ὅτι ἀφ' οἷ τὸ φιλοσοφικὸν τοῦ Καντίου ἰσχύει ἀποτελεῖ ἀναμφισβητήτως τὴν βάσιν τῆς νεωτέρας ἐπιστημονικῆς σκέψεως ἐν τῇ περαιτέρῳ ἐξελίξει ἐπεξεργασίᾳ καὶ συμπληρώσει τοῦ σαστήματος τούτου πρέπει νὰ ζητηθῶν αἱ βάσεις πάσης συγχρόνου σκέψεως καὶ ἐρεῦνης καὶ ἐπομένως καὶ τῆς κοινωνιολογίας, ὡς τοῦτο πράττουν οἱ νεοκαντιανοὶ διανοηταὶ Cohen, Natorp καὶ Stammler ¹⁾).

Συνεπεία τῆς εἰς τὰ ἐργατικὰ ζητήματα καὶ τὸν μαρξισμὸν προσκολλησεως τῶν εὐαρίθμων ἄλλως τε περὶ τὰ τοιοῦτα παρ' ἡμῖν ἀσχολουμένων ἐρευνητῶν, παρημελήθη ἔντελως ἡ ἀκριβεστέρα τῆς κοινωνιολογίας ὡς ἐπιστήμης ἔρευνα καὶ μελέτη, δὲν ἠρυνήθησαν ποσῶς τὰ βασικά τῆς ἐπιστήμης ταύτης προβλήματα, τὸ τί εἶνε δηλαδὴ κοινωνικὸν φαινόμενον, τί κοινωνία, τί ἐξέλιξις τῆς κοινωνίας, ποία ἡ μέθοδος τῆς κοινωνιολογίας, ποῦ αἱ διατυπωθεῖσαι ὑπὸ τῶν ἐπιφανεστέρων κοινωνιολόγων γνῶμαι περὶ τῶν καθ' ἕκαστα κλάδων τῶν κοινωνικῶν φαινομένων (οἰκονομικῶν, οἰκογενειακῶν, ἠθικῶν, θρησκευτικῶν, ἐπιστημονικῶν, καλλιτεχνικῶν, πολιτειακῶν) καὶ τίς ἡ ἀξία τῶν γνωμῶν τούτων. Δὲν χρίζει νομιζομένη εὐρύτερας ἀναπτύξεως πόσον χρήσιμος θὰ ἦτο ἡ βαθυτέρα περὶ τὰ τοιαῦτα προβλήματα ἀσχολία, ἥτις θὰ

(1) Οἱ ἐπιθυμοῦντες νὰ λάβουν γενικὴν γνῶσιν τῆς νεωτέρας κινήσεως ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τῆς κοινωνιολογίας καὶ τοῦ δικαίου δύνανται νὰ ἀνατρέξουν εἰς τὸ ἔργον τοῦ Fritz Berolzheimer. System der Rechts- und Wirtschaftsphilosophie καὶ ἰδίως εἰς τὸν δευτερόν αὐτοῦ τόμον. Τὸ σύγγραμμα περιέχον ἀφθονον βιβλιογραφίαν διευκολύνει τὰς περαιτέρω ἐρεῦνας, τὴν δὲ τρέχουσαν ἐκί τοῦ θέματος ἐπιστημονικὴν κίνησιν θὰ εὕρη τις καὶ εἰς ἄλλα μὲν περιοδικὰ ἰδίως δὲ εἰς τὸ Archiv für Rechts- und Wirtschaftsphilosophie καὶ καθῶς καὶ τὴν Année Sociologique, ἡ ὅποια ὁμως ἀπὸ τοῦ θανάτου τοῦ Durkheim φαίνεται ὅτι ἔκανον ἐκιδιδόμενη.

εἶχεν ἀσφαλῶς δύο τοῦλάχιστον ἀγαθὰ ἀποτελέσματα, ἅψ' ἐνὸς μὲν θὰ παρεῖχε τὰ μέσα ἐπιστημονικωτέρας, ψυχραιμοτέρας καὶ ἀντικειμενικωτέρας μελέτης καὶ σταθμίσως τῶν παρ' ἡμῖν κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν ζητημάτων, ἅψ' ἑτέροι δὲ θὰ ἐπηρέαζεν ἐπιφελῶς πάντας τοὺς κλάδους τῶν ἐπιστημῶν, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ὡς ἀντικείμενον ἐρεύνης τὸν ἐν κοινωνίᾳ βιοῦντα ἄνθρωπον (νομικὴν, φιλολογίαν, ἠθικὴν, κτλ.). Θὰ ἐδίδοτο δὲ ἴσως ἀφορμὴ νὰ συζητηθῆ καὶ παρ' ἡμῖν τὸ σπουδαῖον πρόβλημα κατὰ πόσον ἐν τῇ κοινωνιολογίᾳ πρόκειται περὶ τῆς ἐμφανίσεως νέου εὐρυτάτου ἐπιστημονικοῦ κλάδου προωρισμένου νὰ περιλάβῃ πάσας τὰς περὶ τὸν κοινωνικὸν ἄνθρωπον ἀσχολουμένας ἐπιστήμας ἢ πρόκειται ἁπλῶς περὶ νέας μεθόδου ἐπισκοπῆσεως καὶ ἐρεύνης, ἥτις πρέτει νὰ ἐφαρμοσθῆ εἰς ὅλας αὐταῖς τὰς ἐπιστήμας καὶ νὰ τροποποιήσῃ ἀναλόγως τὰ πορίσματά των. Ἐχομεν δὲ τὴν πεποίθησιν ὅτι πάντα τὰ προβλήματα ταῦτα θὰ προσελκύσουν ζωηρὸν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ζωντανωτέρων καὶ προοδευτικωτέρων ἐκ τῆς σπουδαζούσης νεολαίας, ἢ ὁποῖα θὰ εὐρῆ ἐν τῇ κοινωνιολογίᾳ, ἐν τῇ μεθοδολογίᾳ αὐτῆς, τὸ ἀριούζον καὶ κατάλληλον μέσον πρὸς μελέτην καὶ κατανόησιν τῆς κοινωνίας καὶ τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς, θὰ παρορμηθῆ δὲ συνεπῶς πρὸς τὴν εὐρείαν ταύτην ἐπιστημονικὴν κατεύθυνσιν.

Ἡ προεισαγωγὴ τῶν παρ' ἡμῖν κοινωνιολογικῶν μελετῶν θὰ ἐγκαινιασθῆ κατ' ἀνάγκην διὰ τῆς μεταφράσεως ξένων ἐπὶ τοῦ θέματος συγγραμμάτων, ἀσχολουμένων ἰδίως περὶ τὴν θεωρίαν καὶ τὰς βάσεις τῆς κοινωνιολογίας, ὡς συμβολὴν δὲ εἰς τὰς μελέτας ταύτας δημοσιεύμεν τὴν παρούσαν, θεωρήσαντες λίαν ἐνδιαφερούσας τὰς ἐν αὐτῇ ἀνακρινόμενας γνώμας τοῦ γερμανοῦ ἐρευνητοῦ καὶ δυναμένας, ὡς θὰ ὑποδείξωμεν ἐν τέλει, νὰ ἐφαρμοσθοῦν ἀμέσως καὶ εἰς τὴν σαφεστέραν ἐξέτασιν σπουδαίων προβλημάτων τῆς νεοελληνικῆς ζωῆς.

Β.

Ὁ Alfred Weber (1), ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἄρθρου τοῦ περιέχοντος τὰς κατωτέρω ἐκτιθεμένας ἀπόψεις, ἐξηγεῖ προλογιζόμενος, ὅτι ἀφετηρία τῶν ἐρευνῶν του ὑπῆρξεν ἡ προσπάθεια νὰ ἀποκτήσῃ ἀντίληψιν τῆς θέσεως τοῦ σημερινοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ γενικῶς καὶ ἐν τῇ παγκοσμίῳ ἱστορικῇ ἐξελίξει, καὶ ὅτι μελετῶν τὸ πρόβλημα αὐτὸ εὐρέθη εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ καθορίσῃ ἀκριβέστερον ὠρισμένας βασικὰς κοινωνιολογικὰς ἐννοίας, ἐπὶ τῶν ὁποίων ὤφειλε νὰ στηρίξῃ τὰς περαιτέρω

(1) Ὁ Alfred Weber γεννηθεὶς τὸ 1868 διετέλεσε καθηγητὴς τῆς Πολιτικῆς Οἰκονομίας εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Πράγης καὶ ἀπὸ τοῦ 1907 εἰς τὸ τῆς Χαϊδελβέργης. Τῶν συγγραμμάτων του κατ' ἄλογον βλέπε ἐν Handwörterbuch der Staatswissenschaften, 24. τόμ. 8ος 1911 σελ. 639.

έρευνας του, αποτέλεσμα δὲ τῆς ἐργασίας του ταύτης ὑπῆρξαν καὶ αἱ γνώμαι του ἐπὶ τῆς ἐξελίξεως τῶν Κοινωνιῶν, τοῦ Πολιτισμοῦ καὶ τῆς Καλλιεργείας (Kultur) (1), αἵτινες διευτυώθησαν εἰς ἄρθρον (2) περιοδικοῦ, τοῦ ὁποίου τὸ περιεχόμενον ἐν πάσῃ δυνατῇ συντομίᾳ ἐκτίθεται κατωτέρω μὲ τὴν ἐλπίδα «ὅτι θέλει τύχη τῆς προσοχῆς τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα ἐνδιαφερομένων.

Αἱ θεωρίαι τοῦ Weber περὶ Πολιτισμοῦ καὶ Καλλιεργείας (Kultur) ἐνέχουν, ὡς ἦτο φυσικόν, καὶ τὴν δικαιολογίαν τῆς διακρίσεως τῶν κοινωνικῶν ἐκδηλώσεων εἰς τὰς δύο ταύτας ομάδας, πρέπει ὅμως νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ διάκρισις αὕτη δὲν εἶνε γενικῶς παραδεδεγμένη, ἀποκρούεται δὲ ὀλοσχερῶς ὑπὸ τῶν ὁπαδῶν τῶν μονιστικῶν φιλοσοφικῶν θεωρειῶν. Τοιουτοτρόπως ὁ διάσημος χημικὸς Wilhelm Ostwald, ὅστις καὶ ἐξεπόνησε ἴδιον μονιστικὸν φιλοσοφικὸν σύστημα ἔχον ὡς βάσιν τὴν ἐν τῇ φύσει ἐνέργειαν (Energetik), διατυπώσας τὰς γνώμας του ἐπὶ τῆς ἀντιθέσεως ταύτης τῶν ἐννοιῶν τοῦ Πολιτισμοῦ καὶ τῆς Καλλιεργείας (3) εἶπεν ὅτι ἡ διάκρισις τῶν δύο τούτων ἐννοιῶν δὲν εἶνε λίαν σαφῆς, ὀφειλομένη μᾶλλον εἰς τὴν ἐνδόμυχον διάθεσιν (Stimmung) τῶν διανοητῶν παρὰ εἰς ἐξηκριβωμένην ἔρευναν, καὶ ὅτι ἡ διάκρισις αὕτη εἶνε μία ἐπὶ πλεόν ἐκδηλώσις τῆς γνωστῆς ἀντιθέσεως μεταξὺ τῶν θεωρητικῶν καὶ φυσικῶν ἐπιστημῶν (Geistes- und Naturwissenschaften). Ἐξεγείρεται δὲ ἰδίως ὁ Ostwald κατὰ τῆς τάσεως νὰ ὑπεριμηθῆ ἡ Καλλιέργεια τοῦ Πολιτισμοῦ, θεωρουμένης τῆς Καλλιεργείας (Kultur) ὡς προϊόντος τῆς ἀνωτέρας, πνευματικωτέρας, ἰδανικωτέρας ἀνθρωπίνης δράσεως, καὶ ὑποτιμωμένων τῶν ἐκδηλώσεων ἐκείνων αἱ ὁποῖαι ἔχουν ἀμεσωτέραν πρὸς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας σχέσιν. Κατὰ δὲ τὸν Ostwald ἡ διάκρισις εἰς θεωρητικὰς καὶ φυσικὰς ἐπιστήμας εἶνε ἐσφαλμένη καθόσον αἱ θεωρητικαὶ ἐπιστήμαι εἶνε κλάδος τῆς Γενικῆς Κοινωνιολογίας, δηλαδὴ τῆς ἐπιστή-

(1) Ἦτο ἀπαραίτητον νὰ εὗρω μονολεκτικὴν μετάφρασιν διὰ τὴν γερμανικὴν λέξιν Kultur, ἐπροτίμησα ἰδὲ ἀντὶ πάσης ἄλλης τὴν λέξιν «Καλλιέργεια» ὄχι ὡς τὴν ἀπιτυχετέραν ἀλλὰ ὡς τὴν ὀλιγώτερον ἀτυχή. Τῆς διακρίσεως εἰς «ἐξωτερικόν» καὶ «ἐσωτερικόν» πολιτισμὸν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ γρη῏ς διότι ἡ ἐννοια τῶν ὄρων τούτων δὲν ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Weber δεδομένην σημασίαν τῆς Zivilisation καὶ τῆς Kultur.

(2) Ὁ τίτλος τοῦ ἄρθρου εἶνε «Prinzipielles zur Kultursoziologie, (Gesellschaftsprozess, Zivilisationsprozess und Kulturbewegung von Alfred Weber» ἐδημοσιεύθη δὲ εἰς τὸ Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, τόμος 47ος, 1920 σελ. 1—49. Ὅσακις παραπέμπεται εἰς σελίδα ἀπλῶς ἄνευ ἄλλου τινὸς καθορισμοῦ πρόκειται περὶ σελίδων τοῦ ἄρθρου τούτου.

(3) Wilhelm Ostwald, Kultur und Zivilisation ἐν Monistische Sozietagspredigten, 2α σειρὰ Λειψία (1912) σελ. 265—272.

μη; ἡ ὅποια ἔχει ὡς ἀποκλειστικὸν τῆς ἐρευνῆς τῆς ἀντικείμενον τὸν ἄνθρωπον, ὑφείλεται δὲ πρὸς τούτοις ἢ διακρίσει; αὕτη εἰς τὴν ἐσφαλμένην μέθοδον ἢ ὅποια ἐφαρμόζεται εἰς τὰς λεγομένας ἱστορικάς ἢ θεωρητικάς ἐπιστήμας, θὰ ἀρθῆ δὲ ἅμα ὡς εἰς ὄλους τοὺς ἐπιστημονικοὺς κλάδους ἐφαρμοσθῆ ἑνιαία ἐπιστημονικὴ μέθοδος (gesamtwissenschaftliche Methode). Ἐὰν χαρακτηρίσωμεν, λέγει ὁ Ostwald, τὴν Φύσιν ὡς τὸ σύνολον τῶν ἐνσυνειδήτων μας ἐντυπώσεων, τότε καὶ τὰ φαινόμενα τὰ ὅποια αἱ θεωρητικαὶ ἐπιστήμαι μελετοῦν, ἀνήκουν εἰς τὴν Φύσιν.

Ἡ μονιστικὴ αὕτη ἄποψις ἔχει ἴσως τὸ προτέρημα ὅτι εἶνε ἀπλήτῃ καὶ εὐληπτος, ἀλλὰ δὲν φαίνεται ὅτι ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν πραγματικότητα. Ἡ ζῶη οὔτε ἀπλήτῃ εἶνε οὔτε ὁμοιόμορφος; ἐπομένως τὸ ἀποτέλεσμα τῶν περὶ αὐτὴν ἐρευνῶν ἴδεν δύναται πάντοτε νὰ διατυπωθῆ κατὰ τρόπον ἀπλοῦν καὶ ὁμοιόμορφον. Βεβαίως ἡ ἀπλότης καὶ ἡ ἐνότης εἶναι σκοποὶ πρὸς τοὺς ὁποίους τείνει καὶ τοὺς ὁποίους ἐπιδιώκει ἡ ἀνθρωπίνῃ διάνοια ἐν τῇ ἐπιστημονικῇ ἐρευνῇ καὶ τῇ διατυπώσει τῶν ἀποτελεσμάτων ταύτης, ἀλλὰ τοῦτο δὲν σημαίνει ποσῶς ὅτι ἡ ἀπλότης καὶ ἡ ἐνότης βασιλεύουν γενικῶς ἐν τῇ πραγματικότητι καὶ ὅτι ἀρκεῖ ὀλίγη καλὴ θέλησις καὶ ἀταλλαγὴ ἀπὸ τῶν ἰδεαλιστικῶν προλήψεων διὰ νὰ γίνουν τὰ πάντα σαφῶς ἀντιληπτά. Αἱ θεωρίαι τοῦ Weber δὲν εἶνε ἀπλάι, φαίνονται ὅμως ὅτι ἀνταποκρίνονται εἰς τὴν πραγματικότητα καὶ βοηθοῦν εἰς τὴν κατανόησίν της.

Γ.

Ἡ ἱστορικὴ ἔρευνα καὶ ἡ ἱστορία τῶν κατὰ μέρος ἐκδηλώσεων τῆς κοινωνικῆς ζωῆς.

Εἰς τὴν προκειμένην μελέτην τοῦ ὁ Weber ἀναχωρεῖ ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν ἐπιστημονικῶν μεθόδων συμφώνως πρὸς τὰς ὁποίας δύναται νὰ μελετηθῶν αἱ ἐν τῇ παρελθόντι ἀνθρώπινοι πράξεις (1).

Ἐν τῇ ἱστορικῇ ἐξελίξει τῆς ἀνθρωπότητος διακρίνομεν μεγάλας καὶ σαφεῖς ὑποδιαρέσεις, ὧν ἕκαστη ἀποτελεῖ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον γεωγραφικὴν καὶ ἐκπολιτιστικὴν ἐνότητα σχετιζομένην μὲ ὀρισμένας ἐθνότητας. Ἐκάστην τῶν ὑποδιαρέσεων τούτων δυνάμεθα νὰ χαρακτηρίσωμεν ὡς ἱστορικὴν μονάδα (Geschichtskörper), ὡς τοιαύτας δὲ μονάδας διακρίνομεν τὴν κινεζικὴν, Ἰνδικὴν, ἀσιατικο-αἰγυπτια-

(1) Χάρις ἀκριβείας καὶ σαφηνείας ὁσάκις εἶνε δυνατόν μεταφέρω αὐτὰς ταύτας τὰς ἐκφράσεις τοῦ συγγραφέως, οὕτως ὅτι ὀρισμένοι φράσεις τῆς παρούσης διατριβῆς ἀποτελοῦν παράφρασιν τῶν ἀντιστοιχῶν τοῦ Weber.

κὴν⁽¹⁾, τὴν κλασικὴν, τὴν ἀραβικὴν, τὴν γερμανο-ῥωμανικὴν καὶ ἄλλας. Ἡ πολιτικὴ ἱστορία, καὶ ἐκ παραλλήλου πρὸς ταύτην ἡ οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ἱστορία, ἔχουν ὡς κυρίαν ἀποστολὴν τὴν μελέτην τῆς ἐξέλιξεως τῶν ἱστορικῶν τούτων μονάδων, τὴν μελέτην τοῦ βίου αὐτῶν ἐν συνόλῳ, καθορίζουσαι καὶ ἐξακριβοῦσαι τὰ καθ' ἕκαστον γεγονότα τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζουν τὴν ἐξέλιξιν αὐτῶν. Κατὰ τὰς οὕτω διεξαγομένους μελέτας τὸ σύνολον τῶν ἱστορικῶν γεγονότων τῶν συνδεομένων με ὀρισμένην ἱστορικὴν μονάδα, ἀποτελοῦν ἐν σύνολον, ἐνότητα, αἱ δὲ προμηνησθεῖσαι ἱστορίαι (πολιτικὴ, οἰκονομικὴ, κοινωνικὴ) ἐν τῇ ὑπ' αὐτῶν ἐκθέσει τῶν γεγονότων διατηροῦν τὴν ἐνότητά αὐτὴν ὁμιλοῦσαι περὶ κινεζικοῦ, Ἰνδικοῦ, ἀσιατικο-αἰγυπτιακοῦ, κλασικοῦ, ἀραβικοῦ, γερμανο-ῥωμανικοῦ ἱστορικοῦ κύκλου⁽²⁾. Αἱ τοιαῦται μελέται ἀποτελοῦν ἱστορικὴν μορφολογίαν.

Καὶ αὕτη μὲν εἶνε ἡ μία μέθοδος μελέτης τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, δυνατὸν ὅμως τὰ αὐτὰ κοινωνικὰ φαινόμενα, τὰ αὐτὰ ἱστορικὰ γεγονότα νὰ μελετηθῶν καὶ ἀπὸ ἄλλης ἀπόψεως. Δύναται δηλαδὴ ἡ ἔρευνα νὰ παραμελήσῃ τὸς ἱστορικὸς ἐνότητας, περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο λόγος ἀνωτέρω, νὰ μὴ λάβῃ ὑπ' ὄψιν τὴν γενικὴν ἐξέλιξιν καὶ ἀλληλοσχίαν ὄλων ὁμοῦ τῶν γεγονότων, ἀλλὰ νὰ ἀνατάμη ταῦτα καὶ νὰ ἐπιληφθῇ τῆς μελέτης ὀρισμένης τάξεως γεγονότων ἐχόντων κοινὰ γνωρίσματα. Τὰς τάξεις αὐτάς τῶν ὁμοειδῶν γεγονότων διακρίνει καὶ καθορίζει ἡ ἔρευνα λαμβάνουσα ὡς κριτήριον, ὡς βάσιν, εἴτε ὀρισμένα κοινωνικὰ προβλήματα (τὸ φιλοσοφικόν, παιδαγωγικόν, πολιτικόν πρόβλημα κ.τ.τ.) εἴτε τὴν τεχνικὴν καὶ τὸν τρόπον, καθ' ὃν τὰ γεγονότα ταῦτα ἐκδηλοῦνται (π. χ. τὴν τεχνικὴν τῆς ζωγραφικῆς, γλυπτικῆς, τοῦ νόμου τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς μουσικῆς ἀρμονίας). Τοιοῦτοτρόπως δὲ ἔχομεν τὰς εἰδικὰς ἱστορίας τῶν καθ' ἕκαστα ἐκδηλώσεων τῆς ἀνθρωπίνης δράσεως, τὰς ἱστορίας τῆς Τέχνης, Φιλολογίας, Μουσικῆς, Θρησκευτῶν, Φιλοσοφίας, Ἐπιστήμης.

Τέλος ὁ πολιτικὸς ἱστορικὸς χρησιμοποιῶν τὰ συμπεράσματα τῶν διαφορῶν τούτων εἰδικῶν ἱστοριῶν, καὶ ἐξ ἑκάστης τούτων παραλαμβάνων τὸ ἀνήκον ὑλικόν εἰς ἑκάστην ἱστορικὴν μονάδα, καὶ συνειρμῶν εἰς ἕν ὅλον τὴν γενικὴν ἐξέλιξιν ταύτης μετὰ τῆς ἱστορίας τῶν διαφορῶν ἐκδηλώσεων, ἐκθέτει τὴν συνολικὴν ἱστορίαν ἑκάστης μονάδος, ἑκάστου ἱστορικοῦ κύκλου, καὶ τὴν ὅλην τῆς ἀνθρωπότητος μακρόσμιον ἱστορίαν.

(1) Φυσικὰ πρόκειται μόνον περὶ τῆς ἀνατολικῆς Ἀσίας.

(2) Περὶ τῶν ἱστορικῶν κύκλων κοβλ. τὰς λέαν ἀνδιαφερόντας γνώμης τοῦ Edward Meyer ἐν Histoire del' Antiquité Tōus; A' Παρίσιαι 1912 σελ. 87 κ. ἑ. (Παρασκευα εἰς τὴν γαλλικὴν μετάφρασιν ἢ ἔχω προχειρῶν).

Δ.

Ἡ κοινωνιολογικὴ ἔρευνα τῆς ἐξελίξεως τῆς κοινωνίας

Οἱ ἐπιστημονικοὶ κλάδοι περὶ τῶν ὁποίων ἐγένετο προηγουμένως λόγος, δηλαδή ἡ πολιτικὴ, ἡ οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ἱστορία, καθὼς καὶ αἱ διάφοροι εἰδικαὶ κατὰ κλάδους ἱστορίαι, παρέχουν εἰκόνα τῆς ἀνθρωπίνης δράσεως ἢ ὁποία δὲν ἔχει ἰσχυρὰν καὶ στενὴν συνολικὴν ἐσωτερικὴν συνοχὴν, καὶ δὲν δύνανται, ὡς ἐκ τῆς εἰδικῆς τῶν ἀποστολῆς νὰ παράσχουν ἐνιαίαν εἰκόνα καὶ ἐξήγησιν τῆς ὅλης ἀνθρωπίνης δράσεως (1). Βεβαίως ἡ ἐξέλιξις ἐκάστου ἱστορικοῦ κύκλου ἐκτίθεται καὶ ἐξηγεῖται ἐν αὐταῖς, ἐπίσης ἡ ἐξέλιξις ἐκάστης ἐκ τῶν διαφόρων εἰδικῶν ἐκδηλώσεων τῆς ἀνθρωπίνης δράσεως, ἀλλὰ λείπει ἡ ἐνιαία ὅλων τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἀντίληψις, ἢ τῶν μερῶν τοῦ ὅλου πρὸς ἄλληλα στενωτέρα συσχετίσις, καὶ ἰδίως ἡ ἀπὸ γενικωτάτων ἀπόψεων ὁμοιόμορφος κατανόησις καὶ ἐρμηνεία τῆς ὅλης ἐξελίξεως. Τὰ κενὰ αὐτὰ ἔρχεται νὰ συμπληρώσῃ ἡ γενικὴ ὑπὸ τοῦ κοινωνιολόγου ἐπισκόπησις καὶ μελέτη τῆς ἀνθρωπίνης μέχρι τοῦδε δράσεως. Πρὸ αὐτοῦ ἐκτυλίσσεται ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία ὡς συνεχῆς κοινωνικὴ ἐξέλιξις (Gesellschaftsprozess) ἢ τίς εἰς τὰς καθ' ἑκάστον ἱστορικὰς μονάδας ἐμφανίζει ὁμοιομόρφους τύπους καὶ βαθμίδας ἐξελίξεως. «Τὰ μεγάλα γεγονότα (οἱ πόλεμοι, ἐπαναστάσεις, μεταρρυθμίσεις) συμπεριλαμβάνονται εἰς τοὺς τύπους καὶ τὰς βαθμίδας ταύτας κατὰ ὁμοιόμορφόν τινα τρόπον, καὶ οἱ μεγάλοι ἄνδρες ἐμφανίζονται ὡς κατ' ἀνάγκην πλέον παρονοιαζόμενοι εἰς ὠρισμένας στιγμὰς (σελ. 5)». Εἰς τὸν οὕτω ἐρευνητῶντα τὰς τύχας τῆς ἀνθρωπότητος ἡ ἐξέλιξις τῶν κοινωνιῶν, ἡ κοινωνικὴ ἐξέλιξις ἐν συνόλῳ, ἐμφανίζεται ὡς ἡ μορφή ὑπὸ τὴν ὁποίαν δεδομένων ὠρισμένων ἐξωτερικῶν περιστάσεων (γεωγραφικῶν, κλιματολογικῶν, κ.τ.τ.), τὸ ὅλον τῶν φυσικῶν τοῦ ἀνθρώπου ὀρμῶν καὶ τάσεων πραγματοποιεῖται καὶ ἐκδηλοῦται (σελ. 5). Ἡ ἀνθρωπότης ἐν τῇ ἐξελίξει τῆς ἐμφανίζει ἀλληλουχίαν κοινωνικῶν μορφῶν, κοινωνικῶν σχηματισμῶν, οἱ ὅποιοι ἐξελισσόμενοι διαδέχονται ὁ εἰς τὸν ἄλλον, διεξά-

(1) Ὁμιλοῦντες περὶ πολιτικῆς, οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς ἱστορίας, καθὼς καὶ περὶ τῶν εἰδικῶν κατὰ κλάδους ἱστοριῶν, ἐνησοῦμεν νὰ τονίσωμεν τὴν διάκρισιν τῶν ἐρευνῶν ἀπὸ τοῦ ἀντικειμένου αὐτῶν, χωρὶς νὰ ὑπονοῶμεν ὅτι πρόκειται καὶ περὶ συγγραφῶν διακρινομένων πάντοτε ἀπ' ἀλλήλων. Αἱ ἱστορικαὶ αὗται πραγματείαι δύνανται κάλλιστα καὶ ἐξ ἑνὸς καλάμου νὰ προέρχωνται, καὶ νὰ περιλαμβάνωνται εἰς μίαν συγγραφὴν. Ἡ διὰ τὰ γυμνάσια ἐγκριμένη Ἱστορία τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας τοῦ κ. Ἀδμαντιοῦ (ἐκδ. Β' 1920) παρέχει παράδειγμα συγγραφῆς συμπεριλαμβανούσης πάντα τὰ εἶδη ἱστορικῆς ἐρεῖνης.

γουν ἀγῶνας οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦν αὐτὴν ταύτην τὴν ἱστορίαν τῆς ἀνθρωπότητος. Ὁ κοινωνιολόγος ἐρευνᾷ πῶς ἐν ἐκάστῳ ἱστορικῷ κύκλῳ, ἐν ἐκάστῳ κοινωνικῷ σχηματισμῷ, ἡ ἀνθρωπίνη ὁμὰς ἐξελισσεται βαθμιαίως, ἐκ πρωτογενῶν ἀπαρχῶν ἀνυψοῦται εἰς ἀνώτερον ἐπίπεδον ἐπιδύσεως, εἰσερχομένη ἐκ τῆς προϊστορίας εἰς τὴν περιοχὴν τῆς ἱστορίας, πῶς φθάνει εἰς ὠρισμένην ἀκμὴν, καὶ τέλος πῶς ἡ ἐξέλιξις αὐτῆ λαμβάνει τέλος εἴτε διὰ τῆς ἀποναρκώσεως τῆς περὶ ἧς πρόκειται κοινωνικῆς μονάδος, εἴτε διὰ τῆς γεροντικῆς τῆς ἀποσυνθέσεως, εἴτε δι' ἐπεκτάσεως πέραν τῶν ὁρίων τῆς μετὰ παγκόσμιον ἀπήχησιν. Ὁ κοινωνιολόγος ἐρευνῶν τὸ ἱστορικὸν ὑλικόν, μελετῶν τὰ ἱστορικὰ γεγονότα τὰ ὅποια τοῦ παρέχουν ἡ πολιτικὴ, οἰκονομικὴ καὶ κοινωνικὴ ἱστορία, ἀνευρίσκει ὅτι ταῦτα ἐξελίσσονται κατὰ γενικούς τινας κοινωνιολογικούς τύπους, διαφέροντας μὲν εἰς τὰς λεπτομερείας συνεπεία τῶν διαφόρων πραγματικῶν περιστατικῶν, ἀλλὰ κατ' οὐσίαν ὁμοιομόρφους, οἱ ὅποιοι διατρέχουν ὠρισμένα στάδια ἐξελίξεως, καὶ φθάνουν εἰς ὠρισμένα ἀποτελέσματα. Εἰς ὅλους δὲ αὐτοὺς τοὺς κοινωνιολογικούς τύπους ἐκδηλοῦται ὑπὸ διαφόρους μορφὰς γενικωτάτῃ ἀρχῇ κοινωνικῆς ἐξελίξεως. (σελ. 7).

Ἡ δὲ ἐξέλιξις αὐτῆ, ἡ ὠρισμένον νόμον ἀκολουθοῦσα, δὲν διαγράφεται μόνον εἰς τὰς γενικωτάτας γραμμὰς τῆς ζωῆς τῶν λαῶν, παρατηρεῖται ἐπίσης καὶ εἰς τὰς κατὰ μέρος ἐκδηλώσεις τῆς ἀνθρωπίνης δράσεως ἐν συνόλῳ λαμβανομένης, (φιλολογίαν, τέχνην, θρησκείαν, φιλοσοφίαν, ἐπιστήμην)⁽¹⁾ εἰς τὸ σύνολον τοῦ ἀνθρωπίνου πολιτισμοῦ γενικῶς(!). Καὶ εἰς τὰς κατὰ μέρος ἐκδηλώσεις παρατηρεῖται ἐξέλιξις ἀκολουθοῦσα ὠρισμένους κανόνας, παρατηρεῖται ὠρισμένος ὁ ὅρος τῆς παραγωγῆς, συνεπεία τοῦ ὁποίου ἐκάστη ἐκδήλωσις ὑποδύεται ἀλληλοδιαδόχως ὠρισμένην μορφήν, διατυποῦται ἀλληλοδιαδόχως καθ' ὠρισμένον τρόπον (π. χ. ἐν τῇ φιλολογίᾳ κλασικισμός, ῥωμαντισμός κτλ., ἐν δὲ τῇ τέχνῃ μουσικὴ, ἔπος, λυρική ποίησις, δράμα, ζωγραφικὴ κτλ.). Συνεπῶς ἐν τῇ ἐρεύνη τῆς καταλήγει ἡ κοινωνιολογία εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐκ παραλλήλου πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τῶν κοινωνιῶν τὴν περιλαμβάνουσαν τὰς γενικωτέρας γραμμὰς τῆς ζωῆς τῶν λαῶν διαγράφεται καὶ δευτέρα ἐξέλιξις τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, τῶν ἐχόντων ἀμεσώτεραν σχέσιν πρὸς τὰς πνευματικὰς ἐκδηλώσεις τῶν λαῶν, καὶ τῆς μὲν πρώτης ἐξελίξεως τὸ ὑλικόν παρέχουν ἡ πολιτι-

(1) Γίνεται ἐδῶ χρῆσις τῆς λέξεως πολιτισμός ἐν τῇ ἐβρουιάτῃ αὐτῆς ἔννοια καὶ διὰ ἐν ἀνιθέσει πρὸς τὴν καλλιέργειαν, ὡς τοῦτο θέλει ἐξακριβωθῆ κατετόρω.

κή, οἰκονομική καὶ κοινωνική ἱστορία, τῆς δὲ δευτέρας αἱ ἱστορίαὶ αἱ ἐρευνῶσαι τὰς διαφοροὺς κατὰ μέρος ἐκδηλώσεις τῆς ζωῆς, (οἱ καθ' ἕναστον κλάδον τῆς Kulturgeschichte ὡς σήμερον διδάσκεται), (σελ. 8—9).

Ἐρευνῶσα τέλος ἡ κοινωνιολογία τὸν δεύτερον τοῦτον κύκλον ἐξελίξεως, τὸν τῶν πνευματικῶν δηλαδὴ ἐκδηλώσεων, εὗρισκει ὅτι οὗτος δὲν ἀποτελεῖ ἐνιαῖόν τι ἀλλ' ὅτι πράγματι ἐγκλείει διπλὴν ἐκδηλωσιν τῆς ἀνθρωπότητος, περιλαμβάνουσιν δύο σφαίρας ἀνθρωπίνης δράσεως, διακρινομένας ἀπ' ἀλλήλων, ὧν ἡ μία ἀποτελεῖ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ Πολιτισμοῦ (Zivilisation), ἡ δὲ ἕτερα τὴν τῆς Καλλιέργειας (Kultur) (σελ. 9).

Μεταβαίνομεν ἤδη εἰς τὴν λεπτομερεστέραν ἐκθεσιν τῶν ὀρισμῶν, οὓς ὁ Weber δίδει τῶν δύο τούτων ἐννοιῶν.

Ε.

Ὁ Πολιτισμὸς καὶ ἡ ἐξέλιξις του.

Ὁ Πολιτισμὸς, ἢ μᾶλλον τὸ σύνολον τῶν πνευματικῶν ἐκδηλώσεων, τὰς ὁποίας ὀνομάζει ὁ Weber οὕτω, ἀποτελεῖται ἐκ τῶν ἐξῆς τριῶν πνευματικῶν ἐκδηλώσεων τοῦ ἀνθρώπου: 1ον) ἐκ τῆς συνειδήσεως τὴν ὁποίαν ὁ λαὸς ἔχει τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τοῦ κόσμου, 2ον) ἐκ τῆς πνευματικῆς τοῦ ἀνθρώπου κυριαρχίας ἐπὶ τῆς φύσεως, (τῆς πρακτικῆς δηλαδὴ ἐπιστήμης), καὶ 3ον) ἐκ τῆς μετατροπῆς τῆς πρακτικῆς ταύτης γνώσεως εἰς τεχνικὰς μεθόδους, διὰ τῶν ὁποίων ὀργανοῦται καθ' ὀρισμένον τρόπον ἡ πρακτικὴ ζωὴ (σελ. 9—12). Φυσικὰ καὶ τὰ τρία αὐτὰ εἶδη πνευματικῶν ἐκδηλώσεων δὲν μένουσιν στάσιμα ἀλλὰ ἐξελίσσονται, τὸ δὲ σύνολον τῆς τριπλῆς ταύτης ἐξελίξεως ἀποτελεῖ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ Πολιτισμοῦ.

Ἐπινοῖ τὸ ὁποῖον κατὰ τὸν Weber (σελ. 12 κ.ε.) χαρακτηρίζει γενικῶς τὸν Πολιτισμὸν εἶνε ὅτι ἐν τῇ πνευματικῇ δράσει ἦν οὗτος ἀντιπροσωπεύει δὲν πρόκειται περὶ δημιουργίας ἀλλὰ περὶ ἀνακαλύψεως. Διὰ τῆς πνευματικῆς δηλαδὴ δράσεως ἦν ὀνομάζομεν Πολιτισμὸν ἢ ἀνθρωπότης δὲν δημιουργεῖ ἀνυπάρκτους ὄντοτητας ἀλλὰ ἀνακαλύπτει προϋπαρχούσας τοιαύτας, σύρει ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς ἀνθρωπίνης συνειδήσεως καὶ ἀντιλήψεως ἀντικείμενα τὰ ὁποῖα μέχρι τῆς σειγμῆς ἐκείνης εὗρισκοντο ἐκτὸς αὐτῶν. Τοῦτο ἀληθεῖς δι' ὅλας τὰς πρακτικὰς ἐπιστήμας, (τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας), διὰ τὴν θεωρίαν τῆς γνώσεως, καθὼς καὶ διὰ πᾶσαν τεχνικὴν ἐγκατάστασιν, πᾶσαν μέθοδον ἐργασίας ἢ ὀργανώσεως. Αἱ ἀρχαὶ τῆς εὐκλιδείου γεωμετρίας ὑπῆρχον πρὶν ἀνακαλυφθῶν, ἐπίσης οἱ τύποι τῆς κοσμογ-

κείου κοσμολογίας, ή άπειρομηχανή, τὸ τηλέφωνον, τὸ χειρτονύμισμα, ή κατανομή τῆς ἐργασίας καί ἐν γένει ὅλαι αἱ μέθοδοι, αἱ ἀρχαί καί τὰ μέσα διὰ τῶν ὑποίων ὁ ἄνθρωπος κυριαρχεῖ τῆς φύσεως καί τῆς ζωῆς, ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ πρακτικοῦ καί πνευματικοῦ κόσμου ὅσα κατέχουμεν καί ὅσα μέλλει ὁ ἄνθρωπος νὰ καθέξη προϋπάρχον πρὸ τοῦ κατορθώσεως οὗτος νὰ τὰ σύρη εἰς τὴν σφαιραν τῆς συνειδήσεώς του καί τὴ χρησιμοποίησιν (σελ. 13).

Ἡ συνολικὴ ἐξέλιξις τοῦ πολιτισμοῦ ἐμφανίζει πρὸ τοῦ ἀνθρώπου προϋπάρχοντα ἤδη κόσμον, κόσμον δὲ ὅστις ὑπάρχει γενικῶς διὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους. Τοῦτο δὲ ἀποδεικνύεται σαφῶς ἐκ τοῦ ὅτι οἰονδήποτε προῖόν τοῦ πολιτισμοῦ ἅπαξ ἀνακαλυφθὲν, ἅπαξ καταστὰν περιουσία ὠρισμένης τινοῦ ἀνθρωπίνης δμάδος, δύναται νὰ ἐξαπλωθῆ καί πέραν τῶν ὁρίων ταύτης νὰ γίνῃ κτῆμα ὀλοκλήρου τῆς ἀνθρωπότητος. Ἐὰν δὲ ἡ ἐξίπλωσις δὲν λαμβάνῃ πάντοτε χώραν, τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὸ ὅτι ἡ ἀνακάλυψις ἢ ἡ μέθοδος, ἢ ἡ ἐφεύρεσις δὲν εἶνε τοιαύτης φύσεως ὥστε νὰ δύνανται κατ' ἀρχὴν εἰς πάντας νὰ διαδοθῶν καί παρὰ πάντων νὰ χρησιμοποιηθοῦν, ἀλλὰ πολλῶ μᾶλλον εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι πᾶσα ἡ ἀνθρωπότης δὲν ἔχει ἐκάστοτε φθάσει εἰς τοιοῦτον σημεῖον ἐξελίξεως πολιτισμοῦ ὥστε νὰ δύναται νὰ ὑποδεχθῆ καί προσοικειωθῆ πάντα τὰ ἐκάστοτε ἀποκτῆματα τοῦ πολιτισμοῦ (σ. 14).

Ὅτι τὰ τεχνικὰ μὲν προῖόντα τοῦ πολιτισμοῦ εἶνε τοιαύτης φύσεως ὥστε νὰ γίνουν κοινὸν πάντων κτῆμα εἶνε εὐκόλως κατανοητόν, τὸ αὐτὸ ὅμως λεκτέον καί περὶ τῶν ἐπιστημονικῶν προσαποκτημάτων (φυσικομαθηματικῶν, ἀστρονομικῶν κ. τ. τ.) καθὼς καί περὶ τῶν φιλοσοφικῶν, ἂν καί τοῦτο δὲν φαίνεται ἐκ πρώτης ὄψεως κατάδηλον. Τὸ τεχνικὸν μέρος τοῦ πολιτισμοῦ ἔχει τὴν ἀπαρχὴν του εἰς τὰ ἐργαλεῖα καί τὴν κατανομήν τῆς ἐργασίας τῶν Αἰγυπτίων καί Βαβυλωνίων, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς τετάρτης πρὸ Χριστοῦ χιλιετηρίδος. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἀρχαιοτάτης ἐκείνης τεχνικῆς ἀνμιχθέντα κατὰ τρόπον ὅστις δὲν εἶνε εἰσέτι γνωστός, μὲ τὰ ἀνάλογα προῖόντα τῶν ἱστορικῶν κύκλων τῶν Ἰνδιῶν καί τῆς Κίνας, ἀπειτέλεσαν τὰς βάσεις ὅχι μόνον τοῦ τεχνικοῦ πολιτισμοῦ τοῦ κλασικοῦ κόσμου καί τῶν Ἀράβων ἀλλὰ ἀκόμη καί τοῦ σημερινοῦ, ὁ ὁποῖος κατόπιν τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ ΙΔ' αἰῶνος ἐπανακτῆσας τὰ παλαιόθεν γνωστὰ ἐβάσισεν ἐπ' αὐτῶν τὴν παροῦσαν παγκόσμιον ἐξαιρετικῆς σημασίας τεχνικὴν ἐπίδοσιν (σ. 15). Ἀλλὰ καί τὸ πνευματικὸν μέρος τοῦ παγκοσμίου Πολιτισμοῦ, (αἱ φυσικομαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι), ἐγεννήθη παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Εὐφράτου καί τοῦ Νεῖλου, ἐξελίχθη περαιτέρω εἰς τὸν κλασικὸν καί ἀραβικὸν ἀφ' ἐνός, εἰς τὸν κινεζικὸν ἀφ' ἑτέρου κόσμον, ἐγγώριος κατὰ τὸν ΙΣ' αἰῶνα, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν ἀνακαλύψεων, περιόδου ἐκτάκτου ἀκμῆς, καί ἐδημιούργησε

τὸν σημερινὸν κύκλον τῶν φυσικο-μαθηματικῶν γνώσεων ὅστις εἶναι περιδεκτός ὑπὸ πάσης τῆς ἀνθρωπότητος (σελ. 15—16). Τέλος καὶ ὁ φιλοσοφικὸς κόσμος τῆς συνειδήσεως τοῦ «ἐγώ» καὶ τοῦ «κόσμου» ἔλαβε τὰς πρώτας του βίσεις ἐκ τῆς σκέψεως τῶν Ἰνδῶν βουδδισμῶν, ἐκκαλλιεργήθη βαθύτερον εἰς τὸν κλασικόν, τὸν ἀραβικόν καὶ τὸν κινεζικόν ἱστορικὸν κύκλον, καὶ διεμορφώθη εὐρύτερον κατὰ τὸν III' αἰῶνα καὶ ἐφεξῆς, ἡ δὲ σημερινὴ φιλοσοφικὴ ἔρευνα ἀναδιψήσασα πάντα τὰ πρὸ αὐτῆς φιλοσοφηθέντα ἐπὶ τῶν δύο τούτων μεγάλων προβλημάτων ἐδημιούργησε παγκοσμίως περὶ αὐτῶν πεποιθήσεις (σ. 16). (1)

Ἡ ἐξέλιξις αὐτῆ τοῦ Πολιτισμοῦ εἶνε προουδεντικὴ καὶ παρουσιάζει συνεχῆ προσπάθειαν τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς διαφώτισιν, ἔχουσαν ὡς σκοπὸν τὴν ἀνακάλυψιν πάντων τῶν εἰσέτι μὴ γνωστῶν. Ἡ ἀνθρωπίνη συνειδησις βαδίζει σταθερῶς ἐκ τοῦ σκότους πρὸς τὸ φῶς, ἐκ τῆς ἀγνοίας πρὸς τὴν γνῶσιν. Δὲν μεταβάλλει δὲ τὴν ἀλήθειαν ταύτην τὸ γεγονὸς ὅτι ἐνίοτε θεωρία τις ἢ τεχνικὴ τις ἀνακάλυψις, αἱ ὁποῖαι ὑπῆρξαν ἄπαξ γνωσταὶ περιέπεσαν ἐν τούτοις εἰς λήθην ἐπὶ μακρὸν χρόνον καὶ γίνονται κατόπιν ἀντικείμενα νέας ἀνακάλυψεως, νέας ἐφευρέσεως. Τοῦτο π. χ. συνέβη διὰ τὴν κοσμολογικὴν θεωρίαν τοῦ Κολερνίκου, τὴν ὁποίαν ἐγνώριζεν ἡ ἑλληνο-ῤωμαϊκὴ ἀρχαιότης, τὸ μηχανικὸν ὥρολόγιον καὶ τὴν ἀτμομηχανὴν τὰ ὁποῖα ἦσαν γνωστα εἰς τοὺς Κινέζους. Τὰ τοιαῦτα ἀποτελοῦν ἀπλῶς «ἀτυχήματα» ἐν τῇ ἐξέλιξι τοῦ πολιτισμοῦ ἄνευ σπουδαιότερων συνεπειῶν. Πᾶν ἄλλως τε ἀπόκτημα τοῦ πολιτισμοῦ τότε μόνον ἔχει πραγματικὴν ἀξίαν ὅταν διαδοθῇ γενικῶς καὶ τύχῃ πλήρους ἀπὸ ἐκπολιτιστικῆς ἀτόψεως ἐκμεταλλεύσεως (σελ. 16—17).

Ἐπίσης δὲν μεταβάλλει τὴν ἀλήθειαν ταύτην τὸ γεγονὸς ὅτι οἱ ἐκάστοτε ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἐμφανιζόμενοι λαοὶ ἀναγκάζονται νὰ διατρέξουν ἐξ ἀρχῆς τὸ διανυθὲν ἤδη ἐν τῷ Πολιτισμῷ διάστημα. Βεβαίως τὰ τοιαῦτα συμβάντα, ἡ ἀνάμιξις νέων ἀνθρωπίνων ομάδων εἰς ἐκείνας αἱ ὁποῖαι μέχρις ὥρισμένης στιγμῆς ἦσαν οἱ φορεῖς τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ καὶ ἡ ὀλοσχερῆς ἀντικατάστασις τῶν παλαιῶν ὑπὸ νέων, ἐπιφέρει κάποιαν βραδύτητα εἰς τὴν ἐπὶ τὰ πρόσω ἐξέλιξιν τοῦ Πολιτισμοῦ, ἡ βραδύτης ὅμως αὐτῆ ἔχει σχετικὴν σημασίαν, καθόσον συνεπείᾳ αὐτῆς ταύτης τῆς φύσεως τοῦ Πολιτισμοῦ, δηλαδή ὅτι δύναται νὰ γίνῃ ἀντιληπτός εἰς πάντας καὶ νὰ γίνῃ κτῆμα πάντων, τὸ μέγιστον μέρος αὐτοῦ

(1) Ἐκθέτομεν τὰς γνῶμας τοῦ Weber χωρὶς νὰ θεωρῶμεν ἔργον τῆς παροῦσης τὴν ταυτόχρονον διατύπωσιν καὶ τῶν διαταγῶν ἢ ἀμφιβολιῶν τοῖς ὁποίοις τυχόν αἱ γνῶμαι αὗται γεννοῦν.

διασώζεται και μεταδίδεται από λαοῦ εἰς λαόν, ἀπὸ ἱστορικοῦ κύκλου εἰς ἱστορικὸν κύκλον. (σ. 18—19)

Ἐν ἐκάστῳ ἱστορικῷ κύκλῳ ὅλα τὰ μέρη τοῦ Πολιτισμοῦ δὲν τυγχάνουν ὁμοιομόρφου ἐπιδόσεως καὶ ἐρεῦνης, ἀλλ' ἀναλόγως τῆς ἰδιοσυγκρασίας ἐκάστου λαοῦ ἄλλοτε τὸ μὲν ἄλλοτε τὸ δὲ προάγονται. Οὕτω ὁ αἰγυπτιακὸς καὶ ὁ βαβυλωνικὸς ἱστορικὸς κύκλος προήγαγεν ἰδίως τὸ τεχνικὸν μέρος τοῦ πολιτισμοῦ (αστρονομίαν, χρονολογίαν, ὑπολογισμὸν τοῦ χρήματος), ὁ κλασικὸς τὸ πνευματικὸν καὶ θεωρητικὸν μέρος (μαθηματικά, φυσικὰς ἐπιστήμας, φιλοσοφίαν), ὁ ἰνδικὸς τὴν συνείδησιν τοῦ ἐγὼ καὶ τοῦ κόσμου (σελ. 19—20).

Συγκραταίων ὁ Weher τὰς γνώμας του περὶ τοῦ Πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐξέλιξεως αὐτοῦ λέγει (σελ. 21) τὰ ἐξῆς: Ἡ ἐξέλιξις τοῦ Πολιτισμοῦ ἐμφανίζεται ὡς βαθμιαία διαφώτισις, τελουμένη τμηματικῶς μὲν ἀλλὰ καὶ προοδευτικῶς, τῶν προϋπαρχουσῶν ἀληθειῶν καὶ γνώσεων τῶν ἐχρουσῶν γενικὴν δι' ὅλην τὴν ἀνθρωπότητα χρησιμότητα. Ὁ κόσμος τοῦ ἀνθρωπίνου Πολιτισμοῦ, τὸ σύνολον αὐτοῦ, ἀποτελεῖται ἀπὸ διανοητικὰ στοιχεῖα ἔχοντα γενικὴν καὶ ἀναγκαστικὴν ἰσχύν, συνδεόμενα ἐσωτερικῶς πρὸς ἄλληλα, ἔχοντα γενικὴν διὰ πάντας τοὺς ἀνθρώπους χρησιμότητα, καὶ ἐξελισσόμενα συμφῶνως πρὸς τοὺς νόμους τῆς λογικῆς αἰτιότητος (σελ. 21).

Z.

Ἡ καλλιέργεια καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς.

Ἀκριβῶς τὸν ἀντίθετον χαρακτήρα παρουσιάζει ἡ ἐξέλιξις τῆς Καλλιέργειας (Kulturbewegung) καὶ πάντα τὰ πρὸς αὐτὴν σχετιζόμενα. «Ἡ καλλιέργεια δὲν δημιουργεῖ ἀντικειμενικὸν κόσμον, ἀλλὰ σύμβολα ἐξαρτώμενα ἐκ τῆς ψυχικῆς τῶν λαῶν ὑποστάσεως καὶ ἰστάμενα πλησίον ἀλλήλων» [δηλαδὴ μὴ συνδεόμενα διὰ τοῦ νόμου τῆς αἰτιότητος].

Τοιοῦτους ἀνεξαρτήτους κόσμους συμβόλων ἀποτελοῦν ἡ αἰγυπτιακὴ, ἡ βαβυλωνικὴ, ἡ κλασικὴ, ἡ ἀραβικὴ κτλ. Καλλιέργεια, τὸ περιεχόμενον δὲ ἐκάστου ἐκ τῶν κόσμων τούτων δὲν δύναται νὰ μεταδοθῇ εἰς ἄλλον. Εἶνε παραδείγματος χάριν ἀδύνατον νὰ ἐξακριβώσωμεν ποία ὑπῆρξεν ἡ καλλιέργεια τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου καὶ νὰ ἐπαχειρήσωμεν τὴν πραγματικὴν τῆς ἀναγέννησιν, τὴν ἐκ νέου ἀναβίωσιν. «Αἱ ἀναγεννήσεις τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς καλλιέργειας—καὶ ἐπαχειρήθησαν

ὄντως, πολλαὶ ἀναγεννήσεις ταύτης, ἡ ἐν Ρώμῃ ἐπὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Αὐγούστου, ἡ ἐν Γανδαρικῇ ἑλληνο-βουδιστικῇ, ἡ ἰταλικῇ τοῦ ΙΔ' αἰῶνος καὶ τέλος ἡ τῆς γαλλικῆς αὐτοκρατορίας—ἐδημιούργησαν κατὰ ἐντελῶς διάφορον τῆς ἀναβιώσεως τῆς ἑλληνικῆς Καλλιεργείας, ἃν καὶ ἐκάστοτε ἐπανελήφθησαν ὠρισμέναι ἐξωτερικαὶ μορφαὶ καὶ ἐπεξητήθη ἡ ἐπανάληψις τῶν αὐτῶν ψυχικῶν διαθέσεων, τὰς ὁποίας συναντῶμεν εἰς τὸν ἑλληνικὸν κόσμον» (σελ. 22).

Τὸ αὐτὸ λεκτέον καὶ περὶ τῆς μεταδόσεως καὶ διαδόσεως τῶν θρησκευτῶν. Ἡ εὐρεία διάδοσις τῆς χριστιανικῆς, μωαμεθανικῆς, βουδιστικῆς εἶνε φαινομενικαί. Κατ' οὐσίαν πρόκειται ἡ περὶ διάδοσεως ὀφειλομένης εἰς τὴν στρατιωτικὴν ἐπιβολὴν ὠρισμένης ὁμάδος ἐπὶ ἄλλης, ἡ περὶ δημιουργίας νέας κατ' οὐσίαν θρησκείας (σελ. 23—24).

Τὸ αὐτὸ λεκτέον καὶ περὶ τοῦ μεταφυσικοῦ μέρους τῆς φιλοσοφίας, τὸ ὅποιον ἀνήκει εἰς τὰς ἐκδηλώσεις ἐκείνας ἐκάστου ἱστορικοῦ κύκλου, αἱ ὁποῖαι περιλαμβάνονται ὑπὸ τὸν ὄρον Καλλιέργεια. Οὕτω εἶνε ἀδύνατον νὰ μεταφρευθῇ ἡ Ἰνδικὴ μεταφυσικὴ, ἡ πίστις τῆς εἰς τὴν μετεμψύχωσιν καὶ ὁ πόθος πρὸς διάλυσιν τοῦ ἀτόμου εἰς τὸ σύμπαν, εἰς τὸν σημερινὸν εὐρωπαϊκὸν κόσμον. Ἐπίσης εἶνε ἀδύνατον νὰ ἀναζητηθῇ ὁ ἑλληνικὸς πλατωνισμὸς ὡς εἶχεν, αἱ δὲ λαβοῦσαι χώραν ἀναγεννήσεις αὐτοῦ—νεοπλατωνισμὸς, πλατωνισμὸς τῆς Ἀναγεννήσεως, γερμανικὸς ἰδεολογισμὸς—ἀντιπροσωπεύουν πράγματι νέας ὁλως δημιουργίας, (σελ. 24—25).

«Αἱ ἐκδηλώσεις τῆς Καλλιεργείας, θρησκειᾶι, ἰδεολογικὰ συστήματα, καλλιτεχνικαὶ δημιουργίαι, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς ἀνακαλύψεις τοῦ Πολιτισμοῦ ἔχουν ἰσχὺν καὶ ἀληθεύουν μόνον διὰ τὸν ἱστορικὸν κύκλον καὶ τὴν ἐποχὴν ὅπου καὶ ὅποταν ἐνεφανίσθησαν. «Πᾶσαι αἱ ἐκδηλώσεις τῆς Καλλιεργείας εἶναι δημιουργίαι, ἔχουν ἐπομένως τὰ χαρακτηριστικὰ πάσης δημιουργίας, δηλαδὴ τὴν ἀποκλειστικότητα καὶ μοναδικότητα, κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰ δημιουργήματα τοῦ Πολιτισμοῦ, τὰ ὅποια ἔχουν πάντοτε τὸν χαρακτῆρα ἀνακαλύψεως αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζονται ἤδη ὑπάρχοντα, καὶ ἔχουν γενικὴν καὶ ἀναγκαστικὴν ἰσχὺν» (σελ. 25).

Καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς Καλλιεργείας εἶνε διάφορος τῆς τοῦ Πολιτισμοῦ. Τοῦ τελευταίου τούτου ἡ ἐξέλιξις λαμβάνει χώραν κατὰ προϊόντα προοδευτικὸν ρυθμὸν, ἐν ᾧ ἡ ἐξέλιξις τῆς Καλλιεργείας εἶνε ἀκανόνιστος, παρουσιάζουσα ἀποτόμους ἐκδηλώσεις ἐξαιρετικῆς δημιουργικότητος. Ἐν ᾧ εἰς τὸν Πολιτισμὸν διακρίνομεν βαθμίδας τῆς ἐξελίξεως, εἰς τὴν

καλλιέργειαν τούναντίον διακρίνομεν «περιόδους» παραγωγῆς καὶ μὴ παραγωγῆς, ἀκινόνιστον κίνησιν ἀποτόμου ἀκμῆς καὶ ὀλοσχεροῦς σιωπῆς. (σελ. 25. 26).

Ἡ ἀποστολὴ τῆς κοινωνιολογίας μελετώσης τὰς ἐκδηλώσεις τῆς Καλλιέργειας συνίσταται εἰς τὴν εὑρεσιν τῶν «τύπων» ὑπὸ τὴν μορφήν τῶν ὁποίων ἐμφανίζεται αὕτη καὶ τὴν συσχέτισιν τῶν ἐκδηλώσεων τούτων πρὸς τὰς ἐκδηλώσεις τοῦ Πολιτισμοῦ καὶ τὴν ἐν γένει ἐξέλιξιν τῆς κοινωνίας.

Η.

Πολιτισμός, Καλλιέργεια καὶ ἐξέλιξις τῶν Κοινωνιῶν.

Ἄφ' οὗ ἐξέθηκε καθ' ἕκαστον τοὺς χαρακτηρισμοὺς τοῦ Πολιτισμοῦ καὶ τῆς Καλλιέργειας, μεταβαίνει ὁ Weber εἰς γενικωτέραν τῶν δύο τούτων ἐννοιῶν ἐπισκόπησιν καὶ ἐκθεσιν τῆς σχέσεως τούτων πρὸς τὴν ἐξέλιξιν τῶν κοινωνιῶν καθόλου.

Ὁ Πολιτισμὸς εἶνε, λέγει τὸ οὐσιωδέστατον ἐφόδιον τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὸν περὶ ὑπάρξεως ἀγῶνα, τὸ δὲ ἐφόδιον τοῦτο, ὡς ἦτο φυσικόν, διαπλάσσεται καὶ διαμορφοῦται καθοδηγούμενον ὑπὸ τῆς σκοπιμότητος καὶ χρησιμότητος, καὶ περιοριζόμενον ὑπὸ τῶν δύο τούτων ρυθμιστήρων. Ἡ ἀνθρωπότης διατυπώνει τὰς ἀντιλήψεις της περὶ τῆς φύσεως, τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἐγώ, τὰς διαπλάθει εἰς ἐνιαῖον σύνολον ἐννοιῶν, μορφώνει γενικὴν κοσμολογίαν ἀλλὰ μὲ τὸν σκοπὸν ἀφ' οὗ διαφωτίση τὴν περιβάλλουσαν αὐτὴν φύσιν νὰ ἐπικρατήσῃ ταύτης καὶ τὴν χρησιμοποίησῃ. Δύναται δὲ ὁ Πολιτισμὸς νὰ διαδοθῇ εἰς πάντας, ἀκριβῶς διότι εἰς τὰς γενικωτάτας γραμμάς ἡ ἀνθρωπότης παντοῦ καὶ πάντοτε, διατελεῖ ὑπὸ ὁμοίους περίπου καὶ ἀναλόγους ὁρους ἀγῶνος πρὸς τὸ περιβάλλον (σελ. 27—28).

Ἐν ἀντιθέσει δὲ πρὸς τὸν Πολιτισμὸν αἱ ἐκδηλώσεις τῆς Καλλιέργειας οὐδὲν τὸ κοινὸν ἔχουν πρὸς τὴν σκοπιμότητα καὶ τὴν χρησιμότητα. Ἡ Καλλιέργεια προερχομένη ἐξ ἐντελῶς διαφόρων προϋποθέσεων ἀναβλύζει ἐκ τοῦ ψυχικοῦ. Κατὰ τὸν ΙΘ' αἰῶνα παρημελήθη μὲν καὶ ὑπετιμήθη ἡ συμβολὴ τοῦ ψυχικοῦ εἰς τὰς κοινωνικὰς ἐκδηλώσεις ἀπεδόθη δὲ ἐξαιρετικὴ σημασία εἰς τὴν διανοητικὴν κυριαρχίαν ἐπὶ τῶν γεγονότων. Ἐν τούτοις ἡ Καλλιέργεια ἔχει πρωτεύουσαν σημασίαν ἐν τῇ ἐξέλιξι τῶν κοινωνιῶν, διότι ἀντιπροσωπεύει τὴν ἐκφρασιν καὶ τὴν θέλησιν ἐνὸς «ὄντος», μιᾶς «ψυχῆς», ἡ ὁποία κρύπτεται ὀπισθεν πάσης διανοητικῆς δράσεως, καὶ ἡ ὁποία οὐδαμῶς ἀσχολουμένη περὶ χρησιμότητος καὶ σκοπιμότητος, τείνει νὰ ἐπηρεάσῃ δλην τὴν ζωὴν καὶ νὰ τῆς ἐπιβάλη τὴν ἰδίαν σφραγίδα (σελ. 28—29).

Ἐὰν ἡ ἐξέλιξις τῶν κοινωνιῶν ἀποτελῇ τὸ ὑλικὸν μέρος τῆς ἐξελί-

ξεως τῶν ἱστορικῶν μονάδων, ὁ Πολιτισμὸς παρέχει εἰς τὴν ἐξέλιξιν ταύτην (τῶν κοινωνιῶν), τὰ τεχνικὰ μέσα πρὸς σκόπιμον διαμόρφωσιν τῆς ζωῆς. Ἡ δὲ κοινωνικὴ ἐξέλιξις καὶ ὁ Πολιτισμὸς ἀποτελοῦν πάλιν τὸ ὑλικὸν ἐπὶ τοῦ ὁποίου ἐτενεργεῖ ἡ καλλιέργεια, τὸ ὑλικὸν τὸ ὁποῖον ἡ ψυχικὴ διάθεσις πρόκειται νὰ διαπλάσῃ καθ' ὠρισμένας μορφάς. (σελ. 29—30).

Ἡ ἐξέλιξις τῶν κοινωνιῶν διατρέχει διάφορα στάδια τὰ ὁποῖα ἔργον τῆς κοινωνιολογίας εἶνε νὰ μελετήσῃ καὶ ἐξακριβώσῃ. Ἡ ἐξέλιξις αὕτη βαίνει ἀπὸ ἀπλουστερῶν εἰς πολυπλοκωτέρας μορφάς ὁμαδικῆς συνενώσεως, λαμβάνουν δὲ ἐν αὐτῇ χώραν ῥιζικαὶ ἐνίοτε μεταβολαὶ τῶν ὁμαδικῶν συνενώσεων, ἀπονεκρώσεις καὶ ἀποσυνθέσεις τῶν ομάδων. Ὁ Πολιτισμὸς εἶνε ἐκ τῶν σπουδαιωτάτων μοχλῶν τῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως, ὑποβοηθῶν τὴν διάπλασιν πολυπλοκωτέρων ὁμαδικῶν ἐνώσεων καὶ ἐπιφέρων καὶ ἄλλας ποικίλας μετατροπὰς εἰς τὴν σύστασιν των. Ὁ Πολιτισμὸς συνεξελίσσεται μετὰ τῶν ὁμαδικῶν ἐνώσεων, συνηθέστατα δὲ ὑφίσταται ὤθησιν ὑπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοιαύτης ἐνώσεως, δύναται ἄρα νὰ ἐξελιχθῇ ἄνευ τοιαύτης προϋποθέσεως, εἶνε δηλαδὴ δυνατόν, διαρκούσης τῆς ζωῆς ὠρισμένης ομάδος νὰ ὑποστῇ ὁ πολιτισμὸς ἐπιτάχυνσιν τῆς ἐξελίξεώς του, ἢ νέαν προοδευτικὴν ὤθησιν. Ἡ «ψυχὴ» ἀφ' ἑτέρου τῆς κοινωνικῆς ομάδος προσπαθεῖ τὸ πρὸ αὐτῆς κείμενον ὑλικὸν νὰ διαπλάσῃ συμφώνως πρὸς τὴν ἐσωτερικὴν τῆς διάθεσιν καὶ ὑπόστασιν καὶ οὕτω δημιουργεῖ τὴν Καλλιέργειαν. Συμπίπτει δὲ κατὰ κανόνα ἢ ἐνεργητικωτέρα δρᾶσις τῆς κοινωνικῆς ψυχῆς μὲ τὴν ἐμφάνισιν νέων κοινωνικῶν ἐνώσεων, περιπίπτουσα κατόπιν εἰς σχετικὴν ὑφεσιν (σελ. 30 κ. ε).

Θ.

Γνώσις καὶ Βούλησις ;

Τερματίζομεν ἐνταῦθα τὴν ἐκθεσιν τῶν θεωριῶν τοῦ Weber. Τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀρθρου του ἀποτελεῖ, ὡς ὁ ἴδιος ἐδήλωσε, προσκάθειαν, ἐνέχουσαν φυσικῶς καὶ πολλὰς ἀτελείας καὶ ἀνεπαρκείας, ὑπεσχέθη ὁμοῦς ὁ συγγραφεὺς νὰ δημοσιεύσῃ τὴν συνέχειαν τῶν ἐρευνῶν του ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου, ὅπου οἱ ἐνδιαφερόμενοι θὰ εὑρουν τὴν βαθυτέραν ἐρευναν τῶν ἤδη ἐκτεθέντων καὶ τὴν εὐρυτέραν καὶ λεπτομερεστέραν ἐφαρμογὴν τῶν διατυπωθεισῶν ἀρχῶν ἐπὶ τῆς ἱστορικῆς πραγματικότητος.

Ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε γενομένης διατυπώσεως τῶν γνωμῶν του ὑπὸ τοῦ Weber, νομίζω ὅτι δύο τινὰ προκύπτουν σαφῶς καὶ ἀποδεικνύον

ται ἐπαρκῶς: ἀφ' ἑνὸς μὲν ὅτι χείρον ἀκριβεστέρας καὶ πραγματικωτέρας κατανοήσεως τῆς ἐξελίξεως τῶν κοινωνιῶν εἶνε ἀπαραίτητος ἡ διάκρισις τῶν ἐννοιῶν τοῦ Πολιτισμοῦ (Civilisation) καὶ τῆς Καλλιεργείας (Kultur), καὶ ἀφ' ἑτέρου ὅτι ὁ χωρισμὸς τῶν δύο τούτων ἐννοιῶν πρέπει νὰ ζητηθῇ ἐν τῇ ἐπιφορῇ, ἣν ἡ σκοπιμότης ἔχει ἢ δὲν ἔχει ἐπὶ τῶν σχετικῶν κοινωνικῶν ἐκδηλώσεων.

Διατρέχων δὲ τὰς ἐπὶ τῶν ζητημάτων τούτων ὑπὸ τοῦ γερμανοῦ διανοητοῦ γραφέντα ἠσθάνθηεν γεννηθέντα ἐνδόμυχον δισταγμὸν μήπως τὸ στοιχεῖον τῆς σκοπιμότητος δὲν ἦτο ἐπαρκῶς ἀσφαλὲς κριτήριον διὰ τὴν διάκρισιν τῶν ἐννοιῶν τοῦ Πολιτισμοῦ καὶ τῆς Καλλιεργείας, καὶ μήπως θὰ ἦτο χρήσιμον πρὸς καθορισμὸν τῶν ἐννοιῶν τούτων νὰ ἀνατρέξῃ τις ὄχι μόνον εἰς τὸ στοιχεῖον τῆς σκοπιμότητος ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ψυχολογικὰς ἐνεργεῖας τοῦ ἀτόμου, αἱ ὁποῖαι συμμετέχουν ἐκάστοτε εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν ἐκδηλώσεων τοῦ Πολιτισμοῦ ἢ τῆς Καλλιεργείας.

Δυνάμεθα δηλαδὴ νὰ διακρίνωμεν πᾶσαν δρᾶσιν τοῦ ἀνθρώπου ἀναλόγως τοῦ ἐὰν ἀνήκῃ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς γνώσεως ἢ τὴν περιοχὴν τῆς βουλήσεως, νομίζω δὲ ὅτι ἡ διάκρισις αὕτη ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν διάκρισιν τοῦ Πολιτισμοῦ καὶ τῆς Καλλιεργείας, καὶ δὴ, ὅτι ὁ Πολιτισμὸς ἔχει ἀμεσωτέραν σχέσιν πρὸς τὴν Γνώσιν καὶ ἡ Καλλιέργεια πρὸς τὴν Βούλησιν. Θὰ λέγωμεν ἐπομένως ὅτι ἀνήκουν εἰς τὸν Πολιτισμὸν, εἶνε πολιτισμὸς, αἱ ἀνθρώπινοι ἐκδηλώσεις αἱ ἔχουσαι παραγωγὸν πηγὴν τὴν γνώσιν, ἐν ᾧ εἰς τὴν Καλλιέργειαν θὰ ἀνήκουν αἱ ἐκδηλώσεις αἱ ἐκ τῆς βουλήσεως ἀπορρέουσαι.

Ἡ διάκρισις δὲ δὲν πρέπει νὰ γίνῃ μόνον εἰς τὰς γενικὰς γραμμάς τῶν ἐκδηλώσεων, λαμβανομένης ἐκάστης τούτων ἐν συνόλῳ, ἀλλὰ νὰ προβαίνωμεν εἰς λεπτομερῆ ἀνάλυσιν τῶν συστατικῶν στοιχείων ἐκάστης ἐκδηλώσεως καὶ νὰ χωρίζωμεν τὰ ἀνήκοντα εἰς τὸ γνωστικὸν ἀπὸ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν βούλησιν. Σημειωτέον ὅτι ἐν τούτῳ ἡ σύγχυσις εἶνε εὐκόλος διότι πολλάκις ὠρισμένη ἐκδήλωσις φαίνεται ὅτι εἶνε καθαρῶς διανοητικὴ, ἐν ᾧ ἐμπεριέχει σπουδαῖα στοιχεῖα θυμικῆ. Τοῦτο π. χ. συμβαίνει εἰς τὰς θεωρίας τῶν ἐπιστημῶν, ἀκόμη καὶ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. Ὡς γνωστὸν συχνότατα ὁ διανοητὴς συλλαμβάνει τὴν γενικὴν ἀντίληψιν ὠρισμένης θεωρίας, καὶ ἀκραδάντως πεπεισμένος ὅτι ἡ θεωρία αὕτη ἀντιπροσωπεύει τὴν ἀλήθειαν καὶ συμπίπτει πρὸς τὴν πραγματικότητα, ἐπιδίδεται εἰς σειρὰν ἐρευνῶν καὶ πειραματισμῶν, διὰ τῶν ὁποίων προσπαθεῖ νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀλήθειαν τῆς ἤδη ἐν τῇ διανοίᾳ του κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σαφῶς διατετυπωμένης θεωρίας. Νομίζω ὅτι ἡ ἐκ τῶν προτέρων τοιαύτη διαγραφή θεωρίας, καὶ ἡ ἐκ τῶν ὑστέρων ἐπιλήθειαι αὕτη ὀφείλεται εἰς τὴν ὠθη-

σιν τῆς βουλήσεως τοῦ ἐρευνῶντος ἀτόμου, εἰς ἣν ἐπέρχεται ἀρωγὸς ἢ γνῶσις. Ἐν γένει δὲ ἡ συμπερασματικὴ μέθοδος (deductio) φαίνεται ὅτι ἔχει ἀμεσωτέραν σχέσιν πρὸς τὸ βουλευτικὸν τοῦ ἐρευνῶντος, διότι ἰδίως ἡ βούλησις δρᾷ ἐν τῇ διατυπώσει τῆς γενικῆς προτάσεως, ἡ ὁποία χρησιμεύει ὡς βίβλις καὶ ἀφετηρία τῶν περαιτέρω συλλογισμῶν, ἐν ᾧ ἡ ἐπαγωγικὴ μέθοδος (inductio) ἔχει στενωτέρου σύνδεσμον πρὸς τὴν γνῶσιν ἐχομένην στερρώτερον τῆς πραγματικότητος, δημιουργοῦσα τὰς βάσεις ἐξ ὧν ἀναχωρεῖ διὰ τῆς παρατηρήσεως καὶ προχωροῦσα περαιτέρω διὰ συλλογισμῶν βασιζομένων ἐπὶ τῶν παρατηρήσεων τούτων.

1.

Ἐθνικὸς Πολιτισμὸς καὶ Ἐθνικὴ Καλλιέργεια ἐν τῇ νεοελληνικῇ ζωῇ

Ἡ διαίκρισις τῶν ἐννοιῶν τοῦ Πολιτισμοῦ καὶ τῆς Καλλιέργειας, ὡς ἐκδέτει αὐτὴν ὁ Weber, εἶνε ἰδιαζόντως χρήσιμος διὰ τὴν ἐπίλυσιν ζωτικῶν προβλήματος, τὸ ὁποῖον δικαίως ἀπασχολεῖ τὸν σύγχρονον ἑλληνισμόν, τὸ ἀφορῶν δηλαδὴ τὴν στάσιν τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ ἀπέναντι τῶν πνευματικῶν προϊόντων τῆς διευκτιῆς Εὐρώπης καὶ τῶν σχετικῶν συνεπειῶν. Ἄφ' οἷου ἠλευθερώθη τμῆμα τοῦ ἑλληνισμοῦ ἐνεφανίσθη τὸ πρόβλημα τοῦτο καὶ ἀνεκάθεν οἱ ἰθὺγοντες καὶ διανοούμενοι ἐκ τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων διηρέθησαν εἰς δύο μεγάλα στρατόπεδα ἀναλόγως τοῦ μέτρου καὶ τῆς προθυμίας μεθ' ἧς ἕκαστος αὐτῶν ἐδέχετο τὴν ἐπιρροὴν τῆς Εὐρωπαϊκῆς Δύσεως. Οἱ μὲν ἐνόμιζον καὶ νομίζουσι ὅτι ὅσον ἀφθονοτέρα καὶ ἀμεσώτερα ἢ ἐπίδρασις τῆς Δύσεως ἐφ' ἡμῶν τόσον ἀσφαλεστέρα ἴσθι ἢτο ἡ πρόοδος τοῦ ἔθνους, ἐρθον δὲ μέχρις ἀληθοῦς ξενομανίας, ἐν ᾧ οἱ ἀντίθετα φρονοῦντες ἐθεώρουσι καὶ θεωροῦν ὅτι τὸ ἔθνος ὤφειλε νὰ ἐξελιχθῇ ἐν ἀπομονώσει καὶ νὰ διατηρήσῃ οὕτως ἀνεπίφα τὰ ἰδιαζόντα αὐτῆς χαρακτηριστικὰ, πιστεύοντες ὅτι μόνον οὕτω θὰ ἐξικνεῖτο εἰς πραγματικὴν καὶ σταθερὰν ἀκμὴν, ἰσθάνοντες δὲ μέχρι ξενοφοβίας.

Τὴν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου ἀντίθεσιν γνωμῶν συνιντᾷ τις σιγνότατα καὶ ἔχει εὐκαιρίαν νὰ ἀκούσῃ διατυπουμένας ἀμφοτέρως τὰς γνώμας εἰς πάσας τὰς δυνατὰς ἀποχρώσεις καὶ διαβαθμίσεις. Ἐρευνῶν ἄλλοτε τὸ πρόβλημα τῆς ἐν τῇ συγχρόνῳ πολιτικῇ ἐφαρμοστέας ἰδεολογίας ἐξέφρασα (1) τὴν γνώμην ὅτι αὕτη πρέπει νὰ συνίσταται εἰς τὸν εὐντόνον καὶ ἐνεργητικὸν ἀλλὰ καὶ λελογισμένον συγχρονισμόν

(1) Γ. Χαροτάκη, Δημοσιολογικὰ Μελετήματα Ἀθ. 1920 σ.λ. 12.

τοῦ ἑλληνισμοῦ πρὸς τὴν πεπολιτισμένην δύσιν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἰδιαιτέρων χαρακτηριστικῶν τοῦ λαοῦ μας, καὶ τηρουμένης ἀνεκμάφου καὶ ἀθίκτου τῆς ἀνεξαρτησίας τῆς χώρας.»

Ἡ ἀδυναμία ὁμῶς τῶν οὕτω διατυπουμένων ἐπὶ τοῦ θέματος γνωμῶν (συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς προεκτεθείσης ἰδικῆς μου), συνίσταται εἰς τὸ ὅτι δὲν παρέχεται τὸ κριτήριον καθ' ὃ ἐν τῇ ἐφαρμογῇ θὰ χωρισθοῦν αἱ ἐκδηλώσεις ἐκεῖναι τῆς ἐθνικῆς ζωῆς εἰς τὰς ὁποίας ὁ προσανατολισμὸς πρὸς τὴν δύσιν ἐπιβάλλεται, ἀπὸ τῶν ἐκδηλώσεων ἐκείνων εἰς τὰς ὁποίας ὁ τοιοῦτος προσανατολισμὸς θὰ ἦτο βλαπτικὸς καὶ μάταιος. Ἡδη διὰ τῆς προεκτεθείσης διακρίσεως τῶν κοινωνικῶν πνευματικῶν ἐκδηλώσεων εἰς ἐκδηλώσεις Πολιτισμοῦ καὶ ἐκδηλώσεις Καλλιτεχνίας ἔχομεν τὸ ζητούμενον κριτήριον, καὶ δυνάμεθα νὰ φθάσωμεν εἰς σαφέστερα καὶ ἀληθέστερα συμπεράσματα.

Ἐφαρμόζοντες λοιπὸν τὰς προεκτεθείσας θεωρίας τοῦ Weber εἰς τὴν ἔρευναν τῆς σχέσεως τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ πρὸς τὴν παγκόσμιον κοινωνικὴν ἐξέλιξιν καταλήγομεν εἰς τὰς ἑξῆς προτάσεις:

Ὁ Πολιτισμὸς⁽¹⁾ εἶνε ἐνιαῖος ἐξελισσόμενος προοδευτικῶς. Ἐν δεδομένῃ στιγμῇ τῆς κοινωνικῆς ἐξελίξεως, εἰς καὶ μόνος ἐκάστοτε πολιτισμὸς ὑφίσταται, διαδιδόμενος εἰς ὅλα τὰ ἔθνη ἀλλὰ κατὰ διάφορον βαθμὸν ἀναλόγως τῆς ἐξελίξεως ἐκάστου. Ὁ σημερινὸς πολιτισμὸς ἔχει κύριον κέντρον τῆς ἐπιδόσεως καὶ τῆς ἀκμῆς του τὴν δυτικὴν Εὐρώπην (δι' αὐτὸ δὲ καὶ συνήθως ὀνομάζεται «δυτικο-εὐρωπαϊκὸς πολιτισμὸς ἢ πολιτισμὸς τῆς Δύσεως») καὶ τὴν βόρειον Ἀμερικὴν, κυριωτάτους δὲ φορεῖς τοὺς ἀγγλο-ἀμερικανοὺς (τοὺς ἀγγλο-σαξωνικοὺς λαοὺς), τοὺς γερμανο-σκανδιναβοὺς καὶ τοὺς γάλλους.

Περὶ «νεοελληνικοῦ» πολιτισμοῦ δὲν δύναται νὰ γίνῃ λόγος. «Ἐθνικοὶ» πολιτισμοὶ δὲν ὑπάρχουν, ὁ πολιτισμὸς εἶνε πάντοτε διεθνής. Ὁ ἑλληνισμὸς ὡς πρὸς ἐκείνας τὰς ἐθνικάς του ἐκδηλώσεις, αἱ ὁποῖαι ἀνήκουν εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ πολιτισμοῦ πρέπει νὰ προσανατολισθῇ πρὸς τὸν κρατοῦντα πολιτισμὸν, πρὸς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην. Ἐπομένως εἰς ὅτι ἀφορᾷ τὴν λογικὴν καὶ τὴν ψυχολογικὴν, τὰς φυσικο-μαθηματικὰς ἐπιστήμας, τὰς κοινωνιολογικὰς ἐν γένει ἐρεῦνας, τὴν τεχνικὴν καὶ τὰς μεθόδους ἐργασίας ὁ ἑλληνισμὸς θὰ χρησιμοποιήσῃ τὰ ξένα πρότυπα ἀκολουθῶν τὸ παράδειγμα τῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι σήμερον εἶνε οἱ κύριοι φορεῖς τοῦ πολιτισμοῦ, πᾶσα δὲ πρὸς ἐναντίαν κατεύθυνσιν ἀπόκειρα θὰ ἀποβῇ πρὸς βλάβην τῆς προόδου τοῦ Ἑθνοῦς.

Ἄλλως ὁμῶς ἔχουν τὰ πράγματα προκειμένου περὶ τῶν ἐκδηλώσεων ἐκείνων τῆς ἐθνικῆς ζωῆς αἱ ὁποῖαι συμπεριλαμβάνονται εἰς

(1) Πρόκειται περὶ τοῦ Πολιτισμοῦ ὡς καθορίσθη ἀνωτέρω.

τὴν ἔννοιαν τῆς Καλλιέργειας. Ἀναλόγως τῆς ἰδιοτυπίας τοῦ ἑαυτοῦ λαοῦ διαμορφώνει ἰδίαν Καλλιέργειαν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ ἑλληνικὸς λαός, ἔχει ἰδίαν ὁλως παράδοσιν καὶ ἴδιον τρόπον τοῦ αἰσθάνεσθαι ἐπὶ πλείστον ζητημάτων, διότι καὶ φυλετικῶς διάφορος εἶναι τῶν γειτόνων αὐτῷ λαῶν, καὶ ἰδιαιτέραν ὁλως ἔχει ἱστορίαν, εἶνε ἐπόμενον νὰ ἔχη ἰδίαν Καλλιέργειαν, ἔθνικὴν νεοελληνικὴν Καλλιέργειαν.

Εἰς οὗτοι ἀφορᾷ τὴν Καλλιέργειαν ὁ ἑλληνισμὸς δὲν ἔχει πολλὰ νὰ διδαχθῆ ἀπὸ τοὺς ξένους καὶ πρέπει νὰ ἀναζητήσῃ ἐν ἑαυτῷ τὰς δυνάμεις καὶ τὰς μεθόδους τῆς περαιτέρω ἐξελίξεως. Προκειμένου λοιπὸν περὶ μεταφυσικῆς σκέψεως, θρησκείας, ἠθικῆς καὶ τέχνης ὁ ἑλληνισμὸς κατ' ἀνάγκην θὰ ἐξελιχθῆ μόνος του, πᾶσα δὲ μίμησις ξένων ἐκδηλώσεων θὰ ἀποβῆ, ὡς πρὸς αὐτοὺς τοὺς κλάδους, ματαία καὶ βλαβερὰ.

Ἀναθεωροῦντες νῦν τὴν προεκτεθεῖσαν γνῶμην δυνάμεθα ἀκριβέστερον νὰ εἰπῶμεν ὅτι ἡ ἐν τῇ συγχρόνῳ ἑλληνικῇ πολιτικῇ ἐφαρμοστέα ἰδεολογία πρέπει νὰ συνίσταται ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὴν σύντονον εἰσαγωγὴν τοῦ λεγομένου, εὐρωπαϊκοῦ Πολιτισμοῦ εἰς τὴν χώραν ἡμῶν, ἀφ' ἑτέρου δὲ εἰς τὴν ἐπίμονον ἀξέλιξιν τῆς ἔθνικῆς Καλλιέργειας.

Κηφισιά, Αὐγουστος 1921.

